

Anadolu Türk Halk Hekimliğinde Toprak*

Dr. Öğr. Üyesi Recep Tek

Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Halk Bilimi Bölümü

tekrecep@hotmail.com

Öz

Anasır-ı erbaa olarak nitelendirilen dört unsurdan biri olan toprak, tarihi süreç içerisinde pek çok kültür ve dinde kutsal kabul edilmiştir. Varoluşun esasını oluşturduğuna inanılan hava, su, ateş ile birlikte toprak, Türkler tarafından da “ıduk yer-sub” anlayışı çerçevesinde kutsal telakki edilmiştir. Türk mitolojisinde toprak, bolluk ve bereketin kaynağı, canlıları içerisinde barındıran, besleyen, koruyan bir yaşam mekânı olarak görüldüğü için bir “ana” olarak kabul edilerek “yer ana”, “toprak ana” kavramlarıyla nitelendirilmiş ve canlı bir varlık olarak düşünülmüştür. Geçmişten günümüze Türkler tarafından kutsal kabul edilen toprak, aynı zamanda bir em, bir şifa kaynağı, bir sağaltma aracı olarak da görülmüş ve kullanılmıştır. Bugün Anadolu halk hekimliğine ilişkin yapılmış çalışmalar incelendiğinde, Anadolu insanının toprak temelli birtakım halk hekimliği uygulamalarıyla doğum öncesi, doğum esnası ve doğum sonrasında anneye ve çocuğa tatbik edilen işlemlerde, sağaltma ocaklarının tedavi yöntemlerinde toprağı kullandıkları, ziyaret yerleri etrafında oluşan inanç ve uygulamalarda kutsal mekânın toprağından yararlandıkları görülmektedir. Çalışmada, doğumla ilgili uygulamalarda, ocaklara, türbe ve ziyaret yerlerine başvurularak yapılan sağaltma yöntemleriyle diğer halk hekimliği uygulamalarında hangi rahatsızlıkların tedavisinde toprağın kullanıldığı ve bu uygulamaların nasıl tatbik edildiği hakkında örneklerden hareketle bilgi verilecektir. Ayrıca toprak etrafındaki inanış ve uygulamaların Anadolu sahası halk hekimliğine yansımaları ve toprağı işlevleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Toprak, halk hekimliği, doğum, ocak, türbe ve ziyaret yerleri.

Soil in Anatolian Turkish Folk Medicine

Abstract

Regarded as one of the four elements dubbed anasır-ı erbaa, soil has always been considered holy in many cultures and religions. Besides air, water and fire which make up the essence of existence, soil has always been seen sacred by Turks within the concept of ıduk yer-sub meaning holy ground and water. Soil has been referred as the ‘mother earth’ and reckoned a living thing and was adopted as a mother, source of abundance, wealth and

* 13-15 Ekim 2017 tarihlerinde Cumhuriyet Üniversitesi ve Motif Vakfı işbirliğinde Sivas’ta düzenlenen “Halk Kültüründe Toprak Uluslararası Sempozyumu”nda sunulan yayımlanmamış bildirinin yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

a habitat of sheltering, feeding and conserving livings. Being regarded as sacred by Turks throughout history, soil was also regarded as a medicine, source of cure and a means of treatment. When studies carried out in Anatolia within the concept of folk medicine are analyzed, it can be seen that Anatolian community made use of soil via several folk medicinal prenatal, natal and post-natal practices performed on both the mother and the child in treatment houses and they benefited from the soil of recreation places formed around sacred places. In this study, it is aimed to provide data about natal practice and other folk medicinal practices carried out in treatment houses, tombs and visited areas benefitting from the sample cases as to the way how these practices were carried out for the treatment of which ailments. Besides, it is aimed to reveal the implications of the beliefs and practices of soil within folk medicine in Anatolia as well as its functions.

Keywords: Soil, folk medicine, birth, treatment house, tombs and visited areas.

1. GİRİŞ

Hava, su, ateş ve topraktan oluştuğu belirtilen dört unsur, geçmişten günümüze pek çok kültür ve dinde yaşamın, varoluşun kaynağı, evrenin özü ve hayatın vazgeçilmez öğeleri olarak kabul edilmiştir.

Anasır-ı erbaa olarak da nitelendirilen bu dört unsur, Türkler tarafından da kutsal kabul edilmiştir. Ancak Türkler bu dört unsuru, toprak, su, ateş, ağaç şeklinde dörtlü bazen de toprak, su, ateş, ağaç ve rüzgâr ya da toprak, su, ateş, ağaç ve demir şeklinde beşli unsur olarak değerlendirmişlerdir (Ocak 2002: 239). Türklerin benimsediği inanç sistemlerinden biri olan Şamanizm’de de ateş, demir, toprak, su ve ağaçtan oluşan beş unsur kutsaldır ve bunların her biri aynı zamanda beş yönü temsil etmektedir (Uraz 1994: 165).

Dört unsurdan biri olan toprak, Türkler arasından derlenen yaratılış destan ve efsanelerine göre ilk var olan unsurlardandır. Radloff’un Altaylar arasından derlediği destana göre Tanrı Ülgen, kişiden suya dalıp toprak çıkarmasını ister (Ögel 1989: 452).

Altay ve Sibirya Türklerinin yaratılış ile ilgili efsanelerinde toprak ilk ve ana motif olarak görülmektedir. Şamanist Türklere göre Tanrı, ilk insanı topraktan yaratmıştır (Ögel 1989: 486). Potanin’in topladığı bir Altay yaratılış destanında da Tanrı, insanın etini topraktan; kemiklerini ise taştan yaratmıştır (Ögel 1989: 465).

Türk mitolojisinde toprak, bolluk ve bereket kaynağı, canlıları içerisinde barındıran, besleyen, koruyan bir yaşam mekânı olarak görüldüğü için bir “ana” olarak kabul edilerek “yer ana”, “toprak ana” kavramlarıyla nitelendirilmiş ve canlı bir varlık olarak düşünülmüştür (Oymak 2010: 36; Beydili 2004: 612; Ögel 1995: 262; Uraz 1994: 172; Kafesoğlu 1980: 43). Tanrı Ülgen’e yaratma ilhamını veren iyi ruhlardan biri olan Ak Ana (Ögel 1989: 427)/Ak Ene/Ulu Ana veya Ana Maygıl, “toprak ana” “yer ana” olarak da bilinir. Hayatı, gücü ve ölümsüzlüğü temsil eden Ak Ana, bolluk ve bereketin kaynağı, insanların besleyicisi, koruyucusu ve hayat kaynağı olarak kabul edilmiştir (Beydili 2004: 574-577, 611-614; Sarıtaş 2015: 55-56).

2. HALK HEKİMLİĞİNDE TOPRAK

Halkın hastalıklardan korunma ve şifa bulma amacıyla geçmişten bugüne kuşaktan kuşağa aktararak getirdiği ve zamanla yeni birtakım unsurları da ilave ederek geliştirdiği geleneksel sağaltma yöntem ve teknikleri, halk hekimliği olarak ifade edilmektedir.

Halk hekimliğinde, hastalıklardan korunma, hastalığı teşhis ve tedavi için bazen büyüsel işlemlerden bazen de hem büyüsel hem de gerçekçi işlemlerden yararlanılmıştır (Boratav 2003: 156). Bununla birlikte sağaltmalarda tamamıyla gerçekçi yöntemlerin kullanıldığı da olmuştur.

Halk hekimliğinde, hastalıkları sağaltmak için çeşitli tedavi yöntem ve tekniklerinden yararlanılmıştır. Bunlar, ırsava, parpılama, dinsel yöntemler ve bitkisel, hayvansal ve madensel emlerle yapılan sağaltmalar olarak ifade edilmektedir (Acıpayamlı 1989: 2). Bunlara insan kaynaklı emler de ilave edilebilir.

Madensel emler içerisinde değerlendirilebilecek olan toprak, kimi halk hekimliği sağaltma uygulamalarında kullanılan önemli bir şifa kaynağı, yardımcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan için kutsal olan toprak, halk hekimliğinde aynı zamanda bir güç ve kudret kaynağı olarak görülmüştür.

Tedavi uygulamalarında toprak tek başına kullanıldığı gibi su, tükürük, tuz, kül, hayvan kanı, un, yoğurt, zeytinyağı gibi şeylerle karıştırılarak da kullanılmıştır.

Anadolu Türk halk hekimliğinde çeşitli tedavi yöntem ve tekniklerinde yararlanılan toprak, sağaltmalarda, 1. Yeme 2. Yalama 3. Yutma 4. Su ile karıştırıp içme veya yıkanma 5. Sürme 6. Basma veya yatma şeklinde vücudun tamamını ya da ayağı toprakla temas ettirme 7. Birtakım nesnelere toprağa gömme biçiminde karşımıza çıkmaktadır.

Halk hekimliğinde toprağın kullanıldığı tedavi uygulamalarını, 1. Doğumla ilgili sağaltma uygulamalarında toprak 2. Ocaklarda toprakla yapılan sağaltmalar 3. Türbe, yatr gibi ziyaret yerlerinde toprakla yapılan sağaltmalar 4. Diğer halk hekimliği uygulamalarında toprakla yapılan sağaltmalar şeklinde sınıflandırıp açıklayabiliriz.

2.1. Doğumla İlgili Sağaltma Uygulamalarında Toprak

2.1.1. Doğum Öncesi:

Çocuğu olmayan kadınlar için kısırlığı giderme tedavisi uygulanır. Adana'da bunun için toprak bir tencere ısıtılarak çocuğu olmayan kadının karnına kupa çekilir (Kumartaşlıoğlu 2012: 323).

2.1.2. Doğum Esnasında:

Doğum esnasında doğumun sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için birtakım uygulamalar yapılır. Mersin ve Kahramanmaraş'ta doğumu kolaylaştırmak için kum veya toprak ısıtılarak yere ya da yatağa serilir. Üzerine bir örtü örtülerek hamile kadın bu ısıtılmış toprak üzerine yatırılır (Kumartaşlıoğlu 2012: 332; Sever 2016: 74).

2.1.3. Doğum Sonrası:

Osmaniye'nin Düziçi ilçesinde loğusa kadının sancılarını dindirmek ve çabuk iyileşmesini sağlamak amacıyla keçilerin kaldığı yerdeki toprak, bir kaptan kavrularak loğusa kadının yatağına serilir (Kurum 2008: 55).

Diyarbakır'ın Ergani ilçesinde ise tarladan getirilen temiz toprak bir kalburda elenir. Daha sonra hülük denilen bu toprağın bir kısmı annenin yatağının altına bir kısmı da bebeğin kundağının altına serilir (Uçak 2007: 64).

Bebeklerin, yemeden içmeden kesilip zayıflaması, gelişiminin durması ve sürekli ağlaması, kırk basması, kırk düşmesi ya da kırk karışması olarak ifade edilmektedir (Gönenç 2011: 15; Temizsoylu 2012: 50).

Antalya Korkuteli'nde kırk düşen çocukların tedavisi için bir kaba el değmemiş bir yerden kırk parça toprak konulup arkasından kırk parça ot süpürgesi kırığı ilave edilir. Bu karışım kırk düşen çocukla beraber üç yol ağzına götürülür. Üç yol ağzında yere bir sacayak konulur, sacayağın üstüne bir süpürge bırakılır. Çocuk süpürgenin üstüne oturtularak yıkanır. Çocuğun annesi çocuğun iyileşeceğine kalpten inanırsa çocuktan kırk düşmesi kalkar (Gönenç 2011: 15).

Korkuteli'nde cenaze geçerken de uyuyan çocuklara kırk düşeceğine inanılır. Bu durumda, cenaze gömüldükten sonra onun mezarından bir avuç toprak getirilir. Bu toprak, bir kaba konulur. Kaba, çocuğu yıkayacak kadar su ilave edilir ve bu su ile çocuk yıkanır. Böylece çocuktan kırk kalkar (Gönenç 2011: 15).

Ankara'da, kırk basmış ya da kırkları çakışmış çocukların iyileşmesini sağlamak için birinin bezi veya altına sarılmak üzere hazırlanmış toprağın bir kısmı, bebeğin annesinden habersiz olarak alınır ve öteki bebeğin altına sarılır (Temizsoylu 2012: 50).

Mersin'de, kırkı karışan çocuğun tedavisi üç çarşamba üst üste yapılan uygulamalarla gerçekleştirilir. Üçüncü çarşamba köyün mezarlığına gidilerek kırk mezara biraz arpa veya buğday serpilerek her mezardan bir tutam toprak alınır. Bir kazan suya bu kırk mezardan alınan toprak atılır ve su ısıtılarak çocuk üçüncü ve son defa yıkanır (Sever 2016: 100).

Hamilelik esnasında çocuğun içinde bulunduğu ve çocuğun anadan gerekli besinleri alarak yaşamasını ve gelişmesini sağlayan ana rahmindeki keseye (plasenta) halk arasında çocuğun eşi veya sonu denir (Sever 2016: 79). Mersin’de doğumdan sonra çocuğun sonu el ayak değmedik bir yere gömülür ve son, toprakta her türlü kötülükten uzak, çocuğun eşi olarak kalır. Mersin’de son’un gömüldüğü yer ayrıca kutsal kabul edilir. Çocuğun hastalanması ya da çocuğa nazar değmesi durumunda sonun gömüldüğü yerden bir avuç toprak alınarak suya katılıp su ıltılır ve çocuğun başına bir tülbent tutularak ıltılan su, çocuğun başından aşağıya dökülür (Sever 2016: 80).

2.2. Ocaklarda Toprakla Yapılan Sağaltmalar

2.2.1. Bezeme/Bezeleme: Vücutta kızaran şişliklerdir (Özkan 2012: 143). Balıkesir’de bu rahatsızlığın tedavisi için “hacı toprağı” denilen bir toprak kullanılır. Ocak, ellerini bu toprağı buladıktan sonra toprağı euzü besmele çekip Allahümme nestainike’yi okur ve “Benim ellerim değil Fadime Anamızın elleri, benim dillerim değil Fatma Anamızın dilleri. Ne yapıyorsun? Bezeme yapıyorum. Bezesem de geçer, bezemesem de geçer.” diyerek önce hastanın sağından başlayarak her yanını sıvazlar. Bu işlem hastanın sağına üç defa yapılır. İkincide aynı işlem tekrarlanarak bu sefer hastanın sol tarafı üç defa sıvazlandıktan sonra üçüncü de bütün vücudu sıvazlanır (Kumartaşlıoğlu 2012: 248).

Ankara Çubuk’ta ise yörede “Yoğuşa toprağı” denilen bir tür kırmızı toprağı, ocak, şekerli suyla ıslatıp, hastanın vücudundaki beze beze kabaran yerlere üç Gulhu bir Elham okuyup “Benim elim değil Fadime Anamızın eli” diyerek sürer (Özkan 2012: 143).

2.2.2. Donanma/Donama: Denizli’de, ocak, “El benim elim değil, Fatma Anamızın eli” diyerek beyaz toprağı su ile çamur haline getirip, hastalıklı yerlere üç İhlas, üç Ayet’el Kürsi okuyarak sürer ve hastalıklı yerin üzerine tükürür (Öngel 1997: 66).

Denizli’deki başka bir uygulamada ise ocak, üç cumartesi üst üste ak toprağı su ile karıştırıp bir mihu beze dolayıp donamalı yerlere okuyarak art arda sürer. Son tedaviden sonra hasta bir ağaç altına çişini yaparken “Ayva dibinde buban var, torba daşaklı deden var.” deyip üç defa "hav, hav, hav" diye uluyarak, sürülüp kuruyan toprağı orada silkelenir. Dökülen toprakla birlikte donama da dökülür gider (Öngel 1997: 66).

2.2.3. Gelincik: Karın şişmesi rahatsızlığıdır. Ankara’da, ocak, kırmızı toprağı bir kapta ıslatarak suyunu hastaya üç yudum içirir. Daha sonra dualar okuyarak bu çamuru hastanın vücuduna sürer (Temizsoylu 2012: 55).

2.2.4. Kabakulak: Kulak memesinden enseye doğru olan boşlukta çıkan, genelde çocuklarda görülen şişliktir (Uyar 2013: 46). Yozgat’ta ocak, Zuhuf suresinden bir ayeti toprağı ve suya okuduktan sonra toprak ve sudan oluşan bardaktaki okunmuş karışımı, şişlik olan yere sürer (Uyar 2013: 46).

2.2.5. Karıncalık: Yozgat’ta bu rahatsızlık, yeni doğan çocuğun vücudundaki parça parça kızarma ve ardından morarma durumu olarak açıklanır. Ocak, rahatsızlığın tedavisinde karınca yuvasından aldığı toprakla kendi evindeki sudan bir çamur karışımı hazırlar. Çamuru, sorunlu bölgeye sürer ve o bölgeye iki gün su değdirilmez. İki gün içerisinde çamurlar kuruyup kendiliğinden dökülünce iyileşme de gerçekleşir (Uyar 2013: 47).

Harpur’ta ise bu rahatsızlık, vücudun herhangi bir yerinin derin ve ince çizikler halinde kızarıp çatlaması şeklinde ifade edilmektedir (Araz 1995: 158). Ocak, hastanın getirdiğı kullanılmamış iğneyi alarak vücudun yaralı veya hasta olan bölgesine kendisine has çizgilerle çizer. Kullanılan iğneyi hastaya iade eder ve bunu toprağı gömmesini öğütler.

Bu iğnenin toprakta çürümesi ve paslanması neticesinde hastalığın da ortadan kalkacağına inanılır (Araz 1995: 158).

2.2.6. Kıl Durması: Göğsün şişmesine, kişide üşüme ve titremeye yol açan bir rahatsızlıktır. Denizli’de ocak, hastanın göğsünün üstüne saçını koyup ak toprak ıslanmış çanağı göğsünün altına tutarak saçını çanağın üstüne tarar. Bu işlemi üç defa yapar (Öngel 1997: 70).

2.2.7. Kıyık: Mersin’de, yemeyen, içmeyen, zayıf, yediğini kusan, ishal çocuklara “kıyık” veya “kıyılık” olmuş derler ve bu tarz çocuklar kıyık ocağına götürülürler. Kıyık olmuş çocuk, yaşlı, uğurlu ağaçların kökünden üç çarşamba İhlas okunarak geçirilir. Mezarlıktan alınan toprak suya katılır ve çocuk bu su ile yıkanır (Sever 2016: 197).

2.2.8. Korku: Rüyada korkma, kaza geçirerek korkma, köpekten ya da başka hayvanlardan korkma ve bunların etkisinden kurtulamama durumu olarak ifade edilmektedir (Özkan 2012: 108). Çubuk’ta, gece rüyasında veya gündüz köpek ısırın kişiye ocak, köydeki bir dut ağacının dibinden toprak verip yaladır ve “Benim elim değil Fadime Anamızın eli!” diyerek kişiyi okur.

2.2.9. Köstek kesme/Duşşak kesme/Köstek kırdırma: Çocuğun vakti gelip geçtiği halde yürüyememesidir. Mersin’de, çocuğun yürüyememe nedeni kırkına kurt kırkı karışması ise ocak, kurdun ininden getirilen toprağı, suya katarak çocuğu bu suyla yıkar (Sever 2016: 229).

2.2.10. Kösti/Kösnü/Kösdü/Köslü/Köstü/Gözsüz/Köstebek: “İnsan vücudundaki fındık veya ceviz büyüklüğünde şişlikler” (Temizsoylu 2012: 60), “deride mor ve yumru şeklinde görülen ağrılı bir şişlik” (Özkan 2012: 143), “sarı su ve iltihap akan çibana benzeyen yara” (Ülger 2012: 45), “koltuk altı, boyun, kasık, sırt ve doğum yapmış loğusa kadınların göğüs altı gibi vücudun belirli yerlerinde çıkıp derine doğru inen iltihaplı şiş yara” (Uyar 2013: 50) şeklinde tarif edilmektedir.

Ankara Kazan’da, ocak, köstebeğin dışarıya attığı toprağı çamur haline getirip dualar okuyarak şiş olan yere sürer (Temizsoylu 2012: 60).

Aydın’da ocak, köstebeğin toprağı dürttüğü yerden toprak alıp suyla karıştırır ve hastaya içirir (Ülger 2012: 45).

Yozgat’ta ocak, sabah namazı sonrası kösnünün eştiği toprak yığınlarından bir avuç alır. Derine doğru daha fazla eşileni faydalı sayılan bu toprakla yaklaşık yirmi kilogram suyu karıştırır. Bu karışımdan bir bardak hastaya içirir ve kalanıyla da hastanın yıkanması gerektiğini söyler (Uyar 2013: 50).

Konya’da ocak, köstebek toprağını çamur haline getirip dualar okuyarak yaranın üzerinde bilye şeklinde yuvarlar. Daha sonra bu çamurları hastaya vererek onları su değmedik bir yere koymasını ister. Çamur kurudukça yara da kuruyacaktır (Çevik 2008: 148).

Denizli’de ocak, yedi köstebek yuvasından alınmış toprağı eleyip, temizler ve üç İhlas bir Elham okur. Daha sonra idrarıyla bu toprağı karıştırıp çamur haline getirir ve köstebek olan şişliklerin üzerine sürer. Ocak, bu işlemi üç defa tekrar eder (Öngel 1997: 29).

Çubuk’ta ise ocak, Gulhu ve başka bildiği duaları okuyarak şiş olan yeri eliyle sıvar. İltihap aktıktan sonra köstebeğin çıkardığı temiz topraktan alıp o bölgeye sürer (Özkan 2012: 102).

2.2.11. Kumru: Burnun belirgin bir şekilde şişmesidir (Araz 1995: 158). Uygulamada, Harput’ta yapılan karıncalık uygulaması aynen tekrar edilir.

2.2.12. Kurdeşen/Kaşıntı: Ciltte aniden başlayan ve birkaç saat süren dayanılmaz kaşıntılardır (Ülger 2012: 37). Aydın'da, ayva dibinden alınan toprak, "Kurt kurt oldum kuuurt, kurt kurt kurt..." denilerek kaşınan yerlere sürülür. Başka bir uygulamada ise ayva dibinden alınan toprakla sirke karıştırılır ve güneş doğmadan alerji olan bölgeye sürülür (Ülger 2012: 39).

2.2.13. Nazar: Sararma, zayıflama, halsizlik (Çevik 2008: 236) olarak nitelenir. Konya'da, nazar olmuş kişilerin "sakar" veya "şum" diye bilinen kimselerin bastığı topraktan yaladığı takdirde nazardan kurtulacağına inanılır. Nazar değmiş kişiye kimlerin nazar ettiğini anlamak için ateşli küle "İhlâs süresi" okunup üzerine bir daire çizilerek "seğ (koyunyünü)" atılır. Seğ, külün içerisinde eriyerek bazı şekiller alır. Bu şekiller şüphelilerden birine benzetilir ve onun bastığı topraktan bir miktar cuma günleri "sela verme" ile "ezan" arasındaki zaman diliminde alınarak nazar değdiği düşünülen kişiye yalattılır (Çevik 2008: 236).

Denizli'de, ocak, tavanın içinde kavru lan tuzu, çocuğun başında tutulan suyun içine döker. O sudan bir çay kaşığı çocuğa içirir, kalan su ile çocuğun elini yüzünü yıkar ve kalanını da nazardan şüphelendiği kişinin çıktığı kapının önüne serper. Su, toprak tarafından emilince nazar da ortadan kalkar (Öngel 1997: 53).

2.2.14. Siğil/Sinil/Seğil/Sivil: Virüs nedeniyle genellikle el ve ayak derisi üzerinde ortaya çıkan çıkıntılı, sert bir dokudur (Ülger 2012: 51).

Ankara'da, ocak, bir çiğ yumurtanın tepesine ufacak bir delik açar. Yedi arpa tanesini okuyarak siğilin etrafında gezdirir ve bunu yumurtanın içine atar. Daha sonra bu yumurta üç Gulfü, bir Elham okunarak bir ağacın dibine gömülür. Bundan sonra hiç bir tarafa bakmadan eve gelinir. Topraktaki yumurta ve arpanın çürümesiyle eldeki siğil de geçer (Temizsoylu 2012: 64).

Konya'da, ocaklısından alınan toprak, çamur yapılıp akşam yatarken ellere sürülür ve sabaha kadar kuruması beklenir (Çevik 2008: 108).

Afyonkarahisar'da ocak, Alibey Dede Türbesi'nden getirilen toprak içine tuz karıştırarak siğilin üzerine sürer. Bu işlem, üç cuma tekrar edilir. Eğer siğil yine geçmezse ocak, bir elmayı dörde böler, toprak ve elmalarla siğili tutar. Kullanılan elmalar toprağa gömülür. Elma toprakta kurudukça siğil de kurur. Ocak ise eline bulaşan toprağı çeşmede yıkar. Toprak suyla beraber akıp gidince siğil de akıp gider (Kumartaşlıoğlu 2012: 246-247).

Harput'ta ocak, eldeki siğillerin sayısı kadar arpaların her birine bazı duaları okuyarak bu arpaları toprağa eker. Bunların yeşermesi sonunda siğiller de yok olur (Araz 1995: 158).

Aydın'da, ay görüldüğünde siğil okunursa geçeceğine inanılmaktadır. Yeni ay görüldüğü zaman toprak alınıp "Amentü billâh ayı gördüm Allah" denilerek okunur ve siğile sürülürse siğil geçer (Ülger 2012: 53).

2.2.15. Terme/Temre/Derma/Dermeye/Termek/Temire: "Vücudun değişik yerlerindeki kaşıntı ve deri dökülmeleri" (Çolak 2015: 66), "vücudun herhangi bir yerinde, cilt üzerinde kabarıklık, kırmızılık, kuruluk, zaman zaman da sulu şekilde görülen, kaşıntı yapan bir deri hastalığı" (Ülger 2012: 54) şeklinde tanımlanmaktadır.

Niğde'de, ocak, termenin üzerine yazar ve tükürür. Okunan su, toprak ile karıştırılarak temreli bölgenin üzerine sürülür (Çolak 2015: 66).

Sivas/Divriği'de temre hastalığı olanlar siyah tavuk getirirler. Kestikleri tavuğun kanı toprakla bulamaç yapılarak temreli yerlere sürülür (Kumartaşlıoğlu 2012: 252).

Aydın'da Temrek otunun dibindeki toprak alınıp sirke ile karıştırılır ve temre olan yere sürülür. Daha sonra bir miktar daha toprak alınır ve bu toprak da aynı şekilde sirke ile karıştırılarak bir süre yine deri üzerine sürülür. Aydın'daki başka bir uygulamada ise ayva dibinden alınan toprakla sirke karıştırılıp güneş doğmadan temre bölgesine sürülürse rahatsızlık geçer (Ülger 2012: 56-57).

Ankara Çubuk'ta, temreli yer kalemle çizilip okunur ve temre ocağının mezarından alınan toprak temreli yere sürülür (Özkan 2012: 79, 84).

2.2.16. Yarımca: Başın yarısının ağrması olarak tarif edilir (Uyar 2013: 62). Yozgat'ta ocak, bakır bir kaba ayak basılmamış hafif nemli toprak doldurup bakır kabın ağzını, tülbentle bağlar. Bu kap ile hastanın kaş, göz ve ağrıyan yarı bölgesini yarım saat kadar ovar (Uyar 2013: 62).

2.3. Türbe, Yatır Gibi Ziyaret Yerlerinde Toprakla Yapılan Sağaltmalar

2.3.1. Cöfer (cevher) toprağı: Ankara'da, bebek ve çocukların uzun süreli rahatsızlıklarında, çevredeki türbelere gidilip toprağına yatırılarak bebek iki yana sallanır ve "Cevher" denilen topraktan yedirilir (Temizsoylu 2012: 75).

2.3.2. Toprak Dede: Ankara'da, toprak yiyen çocukları buraya getirip cebine toprak doldurduktan sonra "İsteddiğin kadar ye!" denir. Çocuk istediğı kadar yer ve bir daha da toprak yemek istemez (Temizsoylu 2012: 75).

2.3.3. Sulu Türbe: Yozgat'ta Sulu Türbe'ye her türlü hastalık için gelinmekle birlikte özellikle felçliler ve çocuğı olmayanlar gelirler. Bu kimseler, türbenin önünden temiz toprak ve sudan alarak bir kavanoza koyarlar. Derdlerine şifa buluncaya kadar toprağı evlerinde saklarlar ve toprağına dokunmamak kaydıyla suyundan çok az ara ara içerler (Uyar 2013: 73).

2.3.4. Burhan (Fakih) Dede Tekkesi: Konya'da, alazlama ve bezeme rahatsızlığı olanlar türbeye ziyarette bulunarak dua edip oradaki topraktan hazırladıkları çamuru kaşıntı yapan kabarcıkların üzerine sürerler (Çevik 2008: 173).

2.3.5. Kurtdede Tekkesi: Konya'nın Alakova Mahallesiindeki Kurtdede adı ile bilinen zatın kabrine kurdeşen (kaşıntı, alerji) hastalığına tutulan kişiler gider. Kabrin başından bir avuç toprak alınıp, dua edilerek üç kez dönülür. Alınan topraktan bir tutam suya karıştırılarak şifa niyeti ile içilir (Çevik 2008: 177).

2.3.6. Siğil Tekkesi: Mevlana Müzesi Gülbahçe içerisinde etrafı blok taşlarla çevrili toprak bir alandır. Tekkenin ıslak çamur şeklindeki toprağı dua edilerek siğil olan yere sürülür veya toprak alınıp evde suyla çamur haline getirilerek sürülür (Çevik 2008: 177).

2.3.7. Asım Hoca: Konya Akşehir'deki Asım Hoca'nın mezar toprağının göz ağrısına, sıtmaya ve daha birçok hastalıklara şifa olduğuna inanılır. Sandukanın üstündeki bir delikten alınan toprak gözlere sürülür ve suyla karıştırılıp içilir (Çevik 2008: 184).

2.3.8. Nasreddin Hoca Türbesi: Nasreddin Hoca'nın kabrinden alınan toprağın su ile karıştırılıp içildiğinde baş ağrısına; çamur yapılp göze sürüldüğünde ise göz ağrısına iyi geldiğine inanılmaktadır (Çevik 2008: 186).

2.3.9. Uyur Sultan: Konya'da uyuyamayanlar Uyur Sultan denilen Şems Türbesi bahçesindeki yatıra gidip üç İhlâs, bir Fatıha okurlar. Uyuyamayan kişi, oradan toprak alıp bir bezin içerisine doldurup bezi de yastığının altına koyarak uyursa uyuyamama rahatsızlığından kurtulacağına inanılmaktadır (Çevik 2008: 188).

2.3.10. Burhan Dede Tekkesi: Konya'da bu tekkeye alazlama adı verilen ve alerjiden kaynaklı yer yer iri kabarcıklar ve çok kaşınma şeklinde oluşan bir cilt hastalığı için gidilmektedir. Buradan alınan toprak, çamur yapılp deriye sürülür (Çevik 2008: 34).

2.3.11. Kavatepe Yatırı: Çocuk sahibi olmak isteyenler İspir'de bulunan bu yatırım toprağını suyla karıştırıp yıkanılır (Kaya 2001: 202).

2.3.12. Ebu Şahne/İbni Şahne: Mersin, Değirmendere mezarlığında bulunan bu mezardan alınan toprağın suyla karıştırılıp içildiğinde hasta olanlara şifa olacağına inanılmaktadır (Sever 2016: 242).

2.3.13. Huban Dede: Mersin'de toprak yiyen çocuklara türbe etrafındaki topraktan yedirilir ve bu çocukların bundan sonra toprak yemeden kurtulacağına inanılır (Sever 2016: 218).

2.3.14. Yelbaba Ziyaretgâhu: Düziçi'nde Mezgitli Köyü'nün yukarı tarafında bulunan bu ziyaret yerine gelenler toprak üzerinde yatarak romatizma ve kısırlık rahatsızlıklarından kurtulacaklarına inanmaktadırlar (Kurum 2008: 51, 75).

2.3.15. Hasan Basri Hazretleri ve Karacaahmet Yatırları: Afyonkarahisar'da, Kuduz olanlar, rüyasında korkanlar, çocuğu olmayanlar, çocuğu yaşamayanlar, felç olanlar bu yatırlara gelmekte ve gelenlere orada bulunan cöher (cevher) adı verilen toprak yalatılmaktadır (Kumartaşlıoğlu 2012: 219-220).

2.4. Diğer Halk Hekimliği Uygulamalarında Toprak

2.4.1. Akrep Sokması: Kars'ta, akrep sokmasında, eşilip çıkartılan temiz topraktan çamur yapılıp içine limontuzu katılarak sokulan yere sarılır (Öncül 2008: 50).

2.4.2. Arı Sokması: Kars'ta arının soktuğu yere ham toprak, yoğurt ve zeytinyağı ile hazırlanan bir karışım sürülür (Öncül 2008: 50).

2.4.3. Burkulma: Ankara'da, ayak burkulmasında ham toprak denen toprak alınarak hamur yapılır ve ayağa bağlanır (Temizsoylu 2012: 105).

2.4.4. Göz Hastalıkları: Trabzon'da göz rahatsızlıklarında, mezar toprağı alınıp göze sürülür ve sürülen toprak temiz bir yere atılır (Baysal 2014: 43).

2.4.5. İshal: Çukurova'da ishal olunma durumunda toprak suyla karıştırılır ve bir tülbentten geçirildikten sonra içilir (Çıblak 2005: 211).

2.4.6. Korku: Ankara'da, sürekli korkanlar için Hacı'dan getirilen ve "kardeş kanı" denilen toprak kullanılır. Bu toprak ezilip su ile ıslatılır ve içilir (Temizsoylu 2012: 85).

2.4.7. Kurdeşen (Kızıldonnu): Daha çok çocuklarda görülen ve kaşınma şeklinde belirtileri olan, üstü beyaz altı kırmızı kabarma şeklinde bir cilt hastalığı olarak tanımlanmaktadır. Konya'daki inanışa göre bir kurdun topraktaki izine basılınca bu hastalık geçmektedir (Çevik 2008: 93).

2.4.8. Romatizma: Konya'da, romatizma ağrıları için ocakta ekmek yapıldıktan sonra iki su bardağı sıcak toprak kazılır ve iki bardak arpa unu ile karıştırılır. Karışım, ılık su ile kulak memesi yumuşaklığına gelinceye kadar yoğrulur. Elde edilen hamur, ısını yitirmeden ağrıyan bölgelere sarılır (Çevik 2008: 99).

2.4.9. Sarılık: Edirne'de sarılık hastalığında, ölen bir kişinin mezarından alınan toprak, bir kaptaki suya konur. Birkaç gün bekletildikten sonra bu su hastaya içirilir. (Sol 2007: 187).

2.4.10. Yılan Sokması: Kars'ta yılan sokması durumunda, elenen toprak çamur haline getirilip içerisine tuz ve yoğurt katılarak yılanın ısırıldığı bölgeye sürülür (Öncül 2008: 49). Başka bir uygulamada ise yılanın soktuğu yer bir karış altından ve üstünden bir eşarpla sıkıca bağlanır. Yılanın soktuğu yer bir bıçakla kesilir ve kan akıtılır. Daha sonra ham toprak ve taze yoğurdun üstünde biriken öz su karıştırılıp yılanın soktuğu yere sürülür (Öncül 2008: 50).

3. TOPRAKLA İLGİLİ TEDAVİ YÖNTEM VE TEKNİKLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doğumla ilgili sağaltmalarda toprakla yapılan uygulamalar hem gerçekçi hem de sihirsel-büyüsel işlemleri içermektedir. Kısırlığı gidermek amacıyla karna kupa çekilmesi, sıcağın vücudu genişletip rahatlatması sebebiyle doğum esnasında ve doğum sonrasında sancıyı azaltmak amacıyla toprağın ısıtılıp ya da "hülük" denilen temiz bir toprağın elenip yere veya yatağa serilmesi ve kadının bunun üzerine yatırılması gerçekçi uygulamalardır.

Keçilerin kaldığı yerdeki toprağın kullanılması, el değmemiş yerden ya da kırk mezardan alınan kırk avuç toprak ve çocuğun sonunun el, ayak değmedik bir yere gömülmesi ise doğumla ilgili sağaltmalardaki sihirsel-büyüsel işlemler olarak ifade edilebilir.

Doğum yapan loğusalı kadının sancularını dindirmek ve çabuk iyileşmesini sağlamak amacıyla keçilerin kaldığı toprağın kadının yatağına serilmesi de bu hayvanın sahip olduğu özelliklerle alakalı olsa gerektir. Zira keçi, yapısı itibariyle dayanıklı, cesaretli, hareketli, atik bir hayvandır. Burada büyüünün temas prensibi işlemektedir. Temas büyüüne göre insanoğlunun kendisiyle bedeninin her parçası arasında var olan duygusal ilişki, bu fizikî ilişki ortadan kalktıktan sonra da devam eder (Frazer 2004: 191). Ayrıca keçi ile alakalı bu toprağın kullanılmış olmasında "al karısı" inancının da etkili olmuş olabileceği düşünülebilir. Kötü ruhlardan biri olan (İnan 1998: 259) ve loğusalı kadınlarla yeni doğan çocuklara musallat olarak onların ölmelerine neden olduğu düşünülen (İnan 1986: 170-171; Kalafat 2012: 211) al karısını Kazak ve Kırgızlar bazen keçi suretinde tasavvur etmişlerdir (Araz 1995: 34; İnan 1998: 259). İnsanlar keçi ile temas etmiş bu toprağı annenin yatağına sererek eskiden koruyucu ve iyi bir ruh olan al karısını anne ve çocuğundan uzak tutmak istemiş olabilirler.¹

Çocuğun eşinin el, ayak değmedik bir yere gömülmesi ve buranın kutsal kabul edilerek çocuk hastalandığında buradan alınan toprağın suyla karıştırılıp çocuğun başından aşağıya dökülmesi uygulamasında da "Parça bütününe aittir." (Anadol 1988: 15) ilkesine dayanan büyüünün temas prensibi görülmektedir. Çocuğun bir parçası olarak düşünülen eşinin güvenli bir yere gömülmesi gerekmektedir. Çünkü ona gelebilecek bir zarar aralarındaki sempatik bağ nedeniyle çocuğu da etkileyecektir (Sever 2016: 80).

Ocaklarda toprakla yapılan sağaltmalarda dinî, büyüsel ve gerçekçi uygulamaların genellikle birarada kullanıldığı görülmektedir. Toprak, madensel bir em ve dolayısıyla onunla yapılan sağaltma eylemi de gerçekçi olmakla beraber tedavi esnasında toprak etrafında yapılan birtakım işlemler, eyleme dinî ve büyüsel bir nitelik kazandırmaktadır. Örneğin bezeme, kabakulak, köstebek rahatsızlıklarının tedavisinde toprağa bazı sure ve ayetlerin okunması, köstebek rahatsızlığının tedavisinde yedi köstebek yuvasından alınmış toprağın kullanılması, siğil, kurdeşen, donanma gibi rahatsızlıklarda toprağın çeşitli sihirsel sözler söylenerek vücuda sürülmesi ya da vücuttaki toprağın silkelmesi, terme rahatsızlığında toprağın siyah tavuk kanı ile bulamaç hâline getirilerek vücuda sürülmesi gerçekçi eylemlere aynı zamanda dinî ve büyüsel bir özellik de kazandırmıştır.

Ocakların toprakla yaptığı bu tedavilerde, temas ve taklit büyüü görülmektedir. Gelincik, kabakulak, köstek kesme, kurdeşen, yarımca gibi rahatsızlıklarda kutsal kabul

¹ Harput'ta doğumun kolay olması ve çocukla birlikte loğusalının Al karısından korunması amacıyla doğum esnasında yere serilmiş olan yatağın etrafı keçi kılından imal edilmiş bir urganla çevrilir (Araz 1995: 32). Düziçi'nde ise keçinin zibilıyla karışık toprak loğusalının yatağına serilir (Kurum 2008: 55).

edilen toprağın sağaltıcı gücü yukarıda da bahsedildiği üzere dinî, sihrî işlemlerle de desteklenip toprak vücutla temas ettirilerek sağaltmanın gerçekleşmesi amaçlanmıştır.

Donanma, karıncalık, nazar, siğil gibi rahatsızlıkların tedavi uygulamalarında ise taklit büyüğü görülmektedir. Frazer'in, duygusal büyüğün ilkelerinden biri olarak ifade ettiği taklit büyüğü, "Herhangi bir etki onu taklit ederek elde edilebilir." (Frazer 2004: 10) ilkesine dayanmaktadır. Taklit büyüğünde bir şeyin taklidini yapmakla o şeyin esasını etkilemek, taklit yoluyla arzu edilen sonucu elde etmek amaçlanır (Tanyu 1992: 502). Donanmada, hastanın birtakım sihirli sözler söyleyerek üzerindeki kuruyan toprağı silkelemesi ve silkelemeyle beraber dökülen toprak gibi donanmanın da dökülüp gideceğine inanılması; karıncalıkta, çamurun kuruyup dökülünce iyileşmenin gerçekleşeceği düşüncesi; nazarda, tedavi esnasında kullanılan suyun toprağı dökülüp toprak tarafından emilince nazarin da geçeceği inancı; siğilde, yumurta, arpa ve elmanın toprağı gömülmesi ve toprak bunları çürütünce siğillerin de yok olacağı düşüncesi taklit büyüğüne örnek olarak verilebilir.

Ocakların toprakla yaptıkları bazı sağaltmalarda analogik düşünce de karşımıza çıkmaktadır. Taklit büyüğü olan analogi, "Benzer benzeri yaratır." (Mauss 2005: 34) ve buradan hareketle de benzer ancak benzeri ile tedavi edilir düşüncesine dayanmaktadır. Bu tedavi uygulamalarında özellikle isim, renk, biçim gibi benzerliklerden yararlanılarak sağaltmanın gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Yukarıda sıralanan karıncalık, köstü, terme rahatsızlıklarında bu düşünce açıkça görülmektedir. Bunlardan karıncalık ve termede, isim analogisinden, köstüde ise hem isim hem de biçim analogisinden yararlanılmıştır. Karıncalığın tedavisi için karınca toprağı, termenin tedavisi için temrek otu toprağı, köstüde ise vücutta oluşan şiş yara köstebek yuvasına benzediği için köstebek yuvasından alınan toprak kullanılmış ve çeşitli noktalardan aralarında ilişki bulunan şeylerin ancak beraber kullanıldıkları takdirde olumlu sonuç vereceğine inanılmıştır.

Türbe, yatır gibi ziyaret yerlerinde toprakla yapılan sağaltmaların dinî-büyüsel bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Halkın, yatır, tekke, türbe, mezar gibi ziyaretgâhlara başvurarak çeşitli rahatsızlıklarının tedavisine çare ummalarının temelinde İslamiyet'ten önceki atalar kültü inancının yattığı ifade edilebilir. Eski Türk toplum yaşamında ataya büyük önem verilmekteydi ve onların sahip oldukları animizm inancına göre atanın ölümünden sonra da ruhu yaşamaya, yakınlarına iyilik ve kötülük yapmaya devam etmekteydi. Bu düşünce, onlara gösterilen saygı ve sevginin ölümünden sonra da gösterilmesini zorunlu kılmaktaydı (Kafesoğlu 1980: 46; Örnek 1995: 94). Bu düşünce etrafında gelişen atalar kültü, atanın öldükten sonra da olağanüstü güçlere sahip olacağı ve ailesine yardım edeceği inancından doğan saygı ve korku karışık bir duygu yaratmıştır (Kafesoğlu 1980: 46; Ocak 1992: 12; Örnek 1995: 95).

Atalar kültü inancı İslamiyet'ten sonra İslamî bir kisveye bürünerek veli, evliya kültüne dönüşmüştür. Veli kültü de yaşarken Allah'ın sevgili kulları olarak bilinen, toplum tarafından sevilen ve saygı duyulan keramet sahibi kimselerin bu güçlerini öldükten sonra da devam ettirerek yardımlarının dokunabileceğine dair inançtan kaynaklanmaktadır (Ocak 1992: 6).

Bu inanç, insanların çeşitli dilek ve isteklerini gerçekleştirmek ve hastalıklarına çare bulmak gayesiyle buraları ziyaret etmesine vesile olmuştur. Ziyaret mekânının kendisi gibi tekke, türbe, yatır ve mezarların taşı, toprağı, suyu, ağacı vb. de kutsal kabul edilmiş ve çeşitli amaçlarla buraları ziyarete gelenler bu nesnelere temas hâline geçerek arzu ve isteklerine ulaşacaklarına inanmışlardır. Bu bağlamda, ziyaretlerde toprak, yenerek,

yalanarak, su ile karıştırılıp içilerek ya da yıkanılarak, evde saklanarak, yastığın altına konularak veya toprak üzerine yatılarak toprak vasıtasıyla orada yatan kutsal kişinin manevî gücünü bedene aktarıp bu güçten istifade etme ve böylece de dert ve sıkıntıdan kurtulma amaçlanmıştır. Burada temas büyüğü ilkesinden yararlanıldığı görülmektedir. Orada yatan Allah dostu kişiyle temas hâlinde olduğu için bir kutsiyet ve güç kazanan toprak, bedenle temas ettirilerek iyileştirici güç ve kudret bedene aktarılmaktadır. Büyüsel bir nitelik taşıyan bu uygulama "göçürme" olarak da ifade edilmektedir. Göçürme, hastalığın canlı veya cansız bir nesneye nakli ya da taş, kaya, toprak, su, çimen, yaprak, demir, altın gibi büyüsel güç taşıdığına inanılan nesnelereki gücün hasta bedene aktarılmasıdır (Aytar 1976a: 7639-7640; Aytar 1976b: 7723). Ziyaret yerlerinde toprakla yapılan bu uygulamalarda toprak üzerine uzanma ve toprağı yastığını altına koyma pratikleri hem canlıdan cansıza aktarma hem de cansızdan canlıya aktarma olarak değerlendirilebilirken toprağı yeme, yalama, içme, toprakla yıkanma uygulamaları ise cansızdan canlıya nakletme olarak ifade edilebilir.

Halk hekimliğı konusunda deneme yanılma yoluyla öğrenilen, tecrübeye dayanan ve kuşaktan kuşağı aktararak gelen toprakla ilgili bilgi ve birikim, diğerk halk hekimliğı uygulamalarında da görülmektedir. Bu uygulamalarda toprakla yapılan sağıaltmalarda genellikle gerçekçi yöntemler kullanılmıştır. Akrep, arı, yılan sokması, burkulma, ishal, romatizma rahatsızlıkları gerçekçi uygulamalara örnek olarak verilebilir. Göz, kurdeşen, sarılık rahatsızlıklarında ise büyüsel yöntemlerden, korkuda da hem gerçekçi hem de dinî yöntemlerden yararlanılmıştır.

4. SONUÇ

Anasır-ı erbaa olarak da nitelenen dört unsurdan biri olan toprak, kutsallığının yanı sıra bir sağıaltma aracı olarak da kullanılagelmiştir. Madensel emler içerisinde değerlendirilebilecek olan toprak, tedavi uygulamalarında bir güç, bir kudret, bir şifa kaynağı olarak görülmüştür.

Doğumla ilgili sağıaltma uygulamalarında, kısırlığı gidermede, doğumun kolay gerçekleşmesini sağlamada, doğum sonrasında kadının sancılarını gidermede, bebeklerde görülen kırk basması ve kırk karışması adı verilen rahatsızlıkların tedavisinde ve daha sonraki dönemlerde çocuklarda görülebilecek rahatsızlıklarda topraktan yararlanılmıştır.

Anadolu insanının halk hekimleri olan ocakların sağıaltma uygulamalarında da toprağın önemli bir yeri vardır. Ocaklar, halk arasında bezeme, donanma, gelincik, kabakulak, karıncalık, kıl durması, kıyık, korku, köstek kesme, köstü, kumru, kurdeşen, nazar, siğıil, terme, yarımca gibi adlar verilen rahatsızlıkları tedavi etmek için madensel bir em olarak toprağı kullanmışlardır.

Halk, çeşitli dilek ve isteklerini gerçekleştirme arzusunun yanı sıra hastalıklarını sağıaltmak ve dertlerine şifa bulmak amacıyla da türbe ve yatırları ziyaret etmiştir. Atalar kültüyle ve daha sonra da veli kültüyle alakalı olan bu ziyaretlerde, orada metfun bulunan kişi ya da kişiler aracılığıyla Allah'tan şifa umulmuştur. İnsanlar, türbe ve yatırlardaki ağaçlar ve çeşitli eşyalarla birlikte bilhassa oraların suyunu ve toprağını kutsal telakki etmişler ve gelenler kutsal sayılan toprak vasıtasıyla orada yatan yüce kişinin ruhuyla temas haline geçerek o kişinin manevî gücünden istifade edip derdinden, sıkıntısından kurtulacağına inanmıştır. Yukarıda görüldüğü üzere halk, bebek ve çocukların uzun süreli rahatsızlıklarıyla toprak yeme, felç, kısırlık, alazlama, bezeme, kurdeşen, siğıil, göz ve baş ağrısı, uyuyamama, romatizma ve kuduz gibi rahatsızlıkları sağıaltmak için türbe, yatır gibi

ziyaret yerlerine müracaat etmekte ve bu rahatsızları tedavi etmek için yapılan sağaltma uygulamalarında buraların toprağından yararlanmaktadır. Halk, bu uygulamalarda, türbe veya yadırın toprağından alıp şifa buluncaya kadar evinde saklamakta, toprağı suyla karıştırıp içmekte, çamur haline getirip vücuduna sürmekte, toprağı yemekte veya yalamakta ya da türbe veya yadırın toprağı üzerine uzanarak şifa bulmayı arzulamaktadır.

Bunların yanı sıra akrep, yılan ve arı sokması, burkulma, göz rahatsızlıkları, ishal, korku, kurdeşen, romatizma ve sarılık gibi durumlarda geleneksel sağaltma yöntemlerine başvuran halk, topraktan yararlanmaktadır.

Bu sağaltma uygulamalarında, özellikle de ocakların sağaltma uygulamalarında hacı toprağı, yoğuşa toprağı, beyaz/ak toprak, kırmızı toprak, karınca yuvası toprağı, dut ağacı toprağı, kurt ini toprağı, köstebek yuvası toprağı, temrek otu toprağı, kardeş kanı, cevher gibi adlar verilen topraklardan yararlanılmıştır. Sağaltmalarda, toprak tek başına kullanıldığı gibi su, şekerli su, idrar, tuz, siyah tavuk kanı, sirke, yoğurt, yoğurt suyu, zeytinyağı ile karıştırılarak da kullanılmıştır.

Anadolu Türk halk hekimliğinde, bahsedilen tedavi yöntem ve tekniklerinde yararlanan toprak, sağaltmalarda, yeme, yalama, yutma, su ile karıştırıp içme veya yıkanma, sürme, basma veya yatma şeklinde vücudun tamamını ya da ayağı toprakla temas ettirme, birtakım nesnelere toprağı gömme biçiminde karşımıza çıkmaktadır.

Topraktan yararlanılarak yapılan bu sağaltma işlemlerinde dinî ve gerçekçi uygulamaların yanı sıra temas ve taklit büyüünden yararlanılmakta, hastalığın cansız bir varlık olarak toprağı devredilmesi ya da şifa verici büyüsel gücün toprak aracılığıyla insana göçürülmesi pratiğı görülmektedir.

SUMMARY

Four elements, mentioned as above air, water, fire, soil from past to present have been accepted as irrevocable factors of living, sources of existence, core of universe and life in numerous cultures and religions. The Turks considered these four elements, also referred to as Anasır-ı erbaa, sacred. The soil is one of the four elements, which is the first factor of existing element according to the myths and legends of creation compiled from the Turks. In Altai and Siberian Turks' legends related to the creation, the soil is seen as the first and the main pattern. According to Shamanist Turks, God created the first human from soil. In Turkish mythology, the soil is accepted as the source of copiousness and abundance, the habitat that protects, feeds, shelters living creatures and mentioned as "mother" therefore qualified as "ground of mother" or "mother earth" and considered as a living creature. Traditional healing methods and techniques developed by the public transferring them from past to present in order to prevent them from diseases and to find healing and adding new elements over time are expressed as folk medicine. In the folk medicine for prophylaxis, diagnosis and treatment, both magical and realistic methods have been used. However, in medications realistic methods have been used as well. The folk medicine benefited from various treatment methods and techniques for healing. These have been described as ırvasa, parpılama, spiritual techniques and herbal, zoological and mineral medications. Man-made medications are also addible. The soil, evaluated in mineral medications, is an important healing resource, subsidiary element used in some folk medicine healing practices. The soil is enshrined for the human being and at the same time seen as a source of strength and power in the folk medicine. Soil has been used in treatments related to birth, visiting places such as quarries, lodges, mausoleum, entombed saint and graves in some folk medicine

administer treatment. In these healing methods especially quarrel healing methods benefited from named as pilgrim soil, yogusa soil, white/ hoary soil, red soil, ant nest soil, mulberry tree soil, wolf lair soil, molehill soil, celandine soil, brother blood soil and ore soil. In the administer treatments the soil was used singlehandedly as well as by mixing with water, sugared water, urine, salt, black chicken blood, vinegar, yoghurt, yoghurt water and olive oil. In Anatolian Turkish folk medicine, the soil is utilized in the administer treatment methods and techniques in the form of eating, licking, swallowing, drinking or washing by mixing with water, applying, setting foot in or lying on the ground and burying some objects in the ground. In these, administer treatments by using the soil, besides religious and realistic applications, were utilized to transfer the disease to the soil as a non-living thing or to transfer the healing magical power to the human being through the soil.

KAYNAKÇA

- Acıpayamlı, Orhan (1989). "Türkiye Folklorunda Halk Hekimliğinin Morfolojik ve Fonksiyonel Yönden İncelenmesi". *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi. 1-9.
- Anadol, Cemal (1988). *Tarihten Günümüze Kadar Dünyada ve İslamiyet'te Halk İnanışlar Büyü (Sihir-Tılsım)*. İstanbul: Devlet Yayın ve Dağıtım.
- Araz, Rifat (1995). *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- Aytar, Selçuk (1976a). "Hastalığı Devretme Geleneği". *Türk Folklor Araştırmaları* 16 (322): 7639-7640.
- Aytar, Selçuk (1976b). "Bazı Cansızlardaki Güçleri İnsanlara Devretme". *Türk Folklor Araştırmaları* 17 (325): 7723-7724.
- Baysal, Nagihan (2014). *Gelenek ve Değişim Ekseninde Trabzon Halk Hekimliği Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Ü.
- Beydili, Celal (2004). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. çev. Ercan Eren. Ankara: Yurt Kitap Yay.
- Boratav, Pertev Naili (2012). *Türk Mitolojisi-Oğuzların-Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi*. çev. Recep Özbay. Ankara: BilgeSu Yay.
- Çevik, Bülent (2008). *Konya'da Halk Hekimliği Uygulamalarının Dünü ve Bugünü*. Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Ü.
- Çıblak, Nilgün (2005). "Çukurova'da Halk Hekimliği ve İlgili Uygulamalarda Eski Türk İnançlarının İzleri". *Türk Kültürü* XLIII (507-508): 199-214.
- Çolak, Faruk (2015). *Yazılı ve Sözlü Belgeler Işığında Niğde Halk Hekimliği*. Konya: Kömen Yay.
- Frazer, James G. (2004). *Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökleri I*. çev. Mehmet H. Doğan. İstanbul: Payel yay.
- Gönenç, Alpaslan (2011). *Antalya İli Korkuteli İlçesinde Halk İnanışları ve Halk Hekimliği*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Ü.
- İnan, Abdülkadir (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnan, Abdülkadir (1998). *Makaleler ve İncelemeler I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kafesoğlu, İbrahim (1980). *Eski Türk Dini*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Kalafat, Yaşar (2012). *Türk Halk İnançlarında Renkler*. Ankara: Berikan Yay.
- Kaya, Muharrem (2001). "Eski Türk İnanışlarının Türkiye'deki Halk Hekimliğinde İzleri". *Folklor/Edebiyat* VII (XXV): 199-218.
- Kumartaşlıoğlu, Satı (2012). *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü*. Doktora Tezi. Balıkesir: Balıkesir Ü.
- Kurum, Uygur (2008). *Düziçi'nde Halk Hekimliği*. Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Ü.
- Mauss, Marcel (2005). *Sosyoloji ve Antropoloji*. çev. Özcan Doğan. Ankara: Doğubatu Yay.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1992). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnâmeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2002). *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yay.
- Oymak, İskender (2010). "Anadolu'da Su Kültünün İzleri". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (1): 35-55.
- Ögel, Bahaeddin (1989). *Türk Mitolojisi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ögel, Bahaeddin (1995). *Türk Mitolojisi II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Öncül, Kürşat (2011). *Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Halk Hekimliği (Kars-Iğdır)*. Kars: Kafkas Ü. Türk Halkbilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yay.
- Öngel, Gülnur (1997). *Denizli Halk Hekimliğinde Ocaklar*. Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Ü.
- Örnek, Sedat Veyis (1995). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yay.
- Özkan, Tuba (2012). *Geleneksel Tıptan Modern Tıbbın Ocaklık Kurumu: Ankara İli Çubuk İlçesi Örneği*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Ü.
- Sarıtaş, Süheyla (2015). "Türk Mitolojisinde Ak İyeler". ed. Fatma Ahsen Turan - Meral Ozan. *Türk Mitolojisine Giriş*. Ankara: Gazi Kitabevi. 63-83.
- Sever, Mustafa (2016). *Mersin ve Yakın Çevresinde Halk İnançları ve Halk Hekimliği*. Ankara: Barış Kitap.
- Sol, Selma (2007). "Edirne'de Halk Hekimliği". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9 (1): 175-191.
- Tanyu, Hikmet (1992). "Büyü". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi C. VI*. İstanbul: Diyanet Vakfı Yay. 501-506.
- Temizsoylu, Aydın (2012). *Ankara'da Halk Hekimliği*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Ü.
- Uçak, Salih (2007). *Ergani'de Eski Türk İnançlarının İzleri ve Halk Hekimliği*. Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Dumlupınar Ü.
- Uraz, Murat (1994). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Düşünen Adam Yay.
- Uyar, Akın (2013). *Halk Hekimliği Kapsamında Yozgat Ocakları*. Yüksek Lisans Tezi. Yozgat: Bozok Ü.
- Ülger, Züleyha (2012). *Aydın (Merkez) ve Çevresinde Halk Hekimliği*. Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Adnan Menderes Ü.